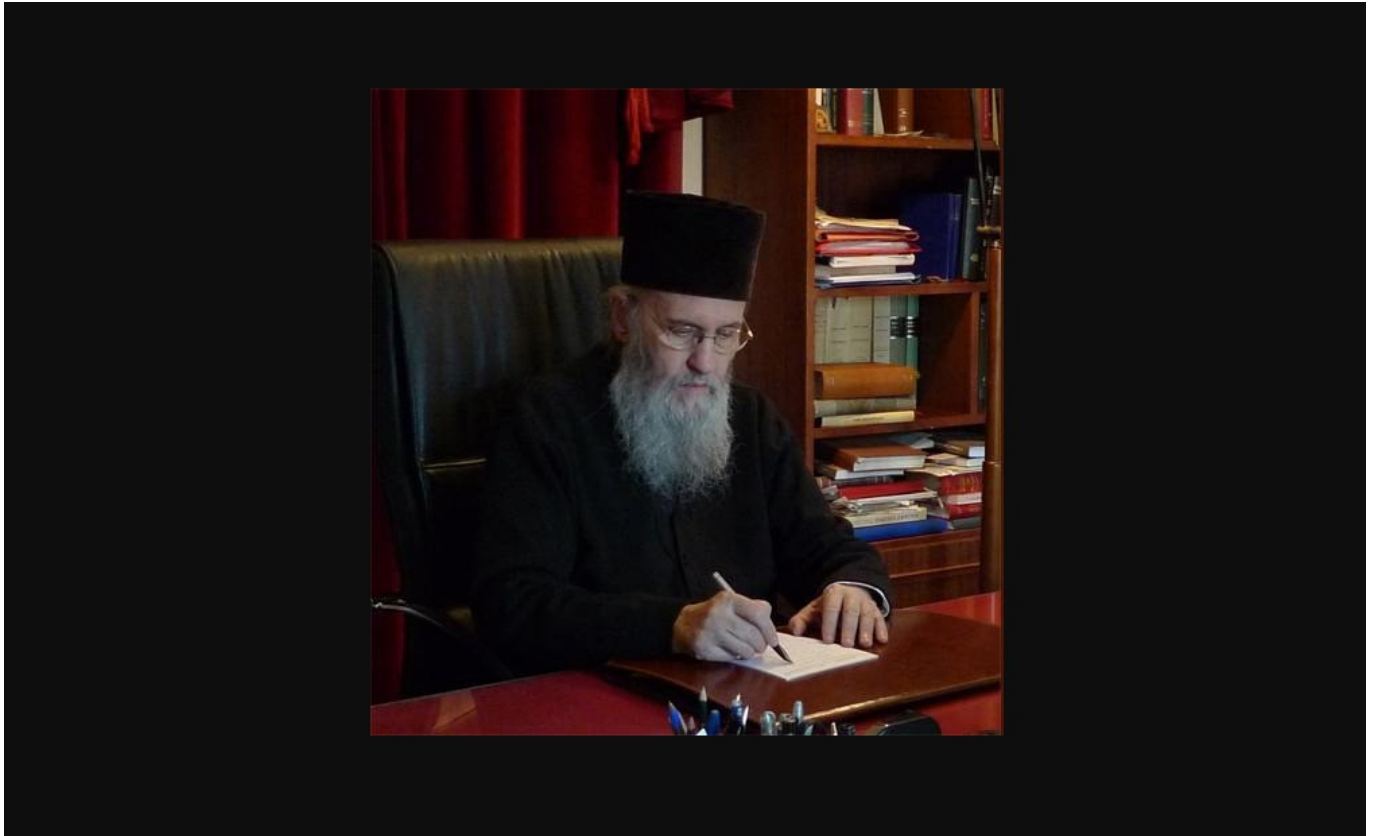

Ναυπάκτου Ιερόθεος: Η προσωκρατική φιλοσοφία και η δυτική σκέψη

[Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου](#)

Όταν γίνεται λόγος για προσωκρατική φιλοσοφία έννοεΐται ή περίοδος πού εκτείνεται από τόν 6ο αιώνα π.Χ. μέχρι τήν εμφάνιση του Σωκράτη στά μέσα καί τέλη του 5ου αιώνα π.Χ. Πρόκειται για μία βραδεία σταδιακή εξέλιξη από τήν μυθική αντίληψη στην όρθολογιστική σκέψη.

• Του Μητροπολίτη Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου Ιεροθέου

1. Η σημασία τής προσωκρατικής φιλοσοφίας

Πρίν τόν 6ο αιώνα έπικρατούσε ή μυθολογία, από τόν 6ο έως τέλη του 5ου αιώνα έπικρατεί ή προσωκρατική φιλοσοφία, από τήν όποία δίνεται προτεραιότητα στην φύση καί τόν λόγο, κατά τόν 5ο αιώνα, μέ τήν εμφάνιση του Σωκράτη, δόθηκε προτεραιότητα στον άνθρωπο, δηλαδή στράφηκε τό ενδιαφέρον από τήν φύση

στήν ηθική φιλοσοφία, όποτε αρχίζει ή λεγομένη Άττική φιλοσοφία μέ τόν Σωκράτη, τόν Πλάτωνα καί τόν Άριστοτέλη. Τό σημαντικό είναι ότι όλοι σχεδόν οί προσωκρατικοί φιλόσοφοι είναι Ίωνες καί ή προσωκρατική φιλοσοφία αναπτύσσεται στά παράλια τής Μικρᾶς Άσίας καί τήν Κάτω Ίταλία, καί μόνον κατά τό τέλος τοῦ 5ου αιώνος καί τόν 4ο αιώνα π.Χ. κέντρο τής φιλοσοφικῆς σκέψης γίνεται ή Άθήνα.

Οί προσωκρατικοί φιλόσοφοι είναι «οί τό πρῶτον φιλοσοφήσαντες διά τό θαυμάζειν (ἀπορεῖν)». Άσχολήθηκαν μέ τήν κοσμολογία, τήν ἀρχή τῶν ὄντων, ἀλλά ἔθεσαν καί ηθικά καί ὄντολογικά προβλήματα, όταν μιλοῦσαν μερικοί ἀπό αὐτοῦς γιά τό ὄν.

Ό Πλάτων, ὁ Άριστοτέλης, ὁ Πλούταρχος διέσωσαν ἀποσπάσματα ἀπό τούς προσωκρατικούς. Οί πληροφορίες πού μᾶς δίνει ὁ Πλάτων γι' αὐτούς είναι μονόπλευρες, ὁ Άριστοτέλης ἔκανε συστηματική ἀνάλυση τῶν παλαιότερων ἀπό αὐτόν φιλοσοφικῶν θεωριῶν, ἀναφέρονται στούς φιλοσόφους αὐτούς, τό ἴδιο ἔκαναν καί οί μεταγενέστεροι, ὅπως ὁ Θεόφραστος.

Ό Άριστοτέλης θεώρησε ὅτι ὁ ἀνθρωπισμός τοῦ Σωκράτη ὑπῆρξε τομή στήν ἱστορία τής φιλοσοφίας, χωρίς νά χαρακτηρίση τούς προηγούμενους ὡς προσωκρατικούς, πού ἔγινε ἀργότερα. Θεώρησε ὅτι οί φιλόσοφοι πρίν τόν Σωκράτη ἀσχολήθηκαν περισσότερο μέ τήν φυσική φιλοσοφία καί τήν κοσμολογία, παρά μέ τήν ηθική, ὅτι αὐτοί ἀποκάλυψαν τίς ὑλικές ἀρχές καί τά κινητικά αἷτια τῶν φυσικῶν φαινομένων, ὅμως δέν μπόρεσαν νά συλλάβουν τά δομικά στοιχεῖα τῶν πραγμάτων, τίς ἀξίες καί τούς σκοπούς τους.

Γνωρίζουμε ὅτι διασώθηκαν μόνον ἀποσπάσματα ἀπό τά κείμενα τῶν προσωκρατικῶν, ἔτσι ὅσα γνωρίζουμε γι' αὐτούς είναι ἀπό ἔμμεσες μαρτυρίες καί κριτικές μεταγενεστέρων συγγραφέων. Γιά παράδειγμα, ἀπό τόν Παρμενίδη σώθηκε τό ποίημα «περί φύσεως» μέ 163 ἐξάμετρους στίχους, ἐνῶ ἀπό τόν Ἡράκλειτο σώζονται στούς μεταγενέστερους 139 συνοπτικά ἀποσπάσματα. Οί σύγχρονες ἔρευνες καί μελέτες ἔδωσαν τήν δυνατότητα νά ἀξιοποιηθῇ ἀκόμη καλύτερα τό φιλοσοφικό τους ἔργο.

Οἱ προσωκρατικοὶ ἀντέταξαν τὸν ὀρθὸ λόγον καὶ τὴν ἴδια τὴν φύσιν στὶς μυθικὲς παραδόσεις πού ἐπικρατοῦσαν πρὶν ἀπὸ αὐτούς. Ἐπικεντρώθηκαν στὴν ἐρμηνεία τοῦ κόσμου, δίνοντας τὸν προσδιορισμὸ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς δομῆς του. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ ἔργα τους φέρουν τὸν τίτλο «περί φύσεως». Ἐνῶ πρὶν ἀπὸ αὐτούς ἐπικρατοῦσε ὁ μυθολογικὸς χαρακτήρας, οἱ προσωκρατικοὶ ἐπεχείρησαν νὰ ἐξηγήσουν τὴν δημιουργία καὶ τὴν ὑφή τοῦ κόσμου, βασιζόμενοι στὴν παρατήρηση καὶ στὶς δυνάμεις τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου.

Οἱ ἄξονες στοὺς ὁποίους περιστρέφεται ἡ προσωκρατικὴ φιλοσοφία εἶναι τέσσερες. Πρῶτον, παρὰ τὴν φαινομενικὴ ἀταξία καὶ πολλαπλότητα στὴν φύσιν ἐν τούτοις ὑπάρχει τάξις, ἐνότητα καὶ σταθερότητα. Δεύτερον, αὐτὴ ἡ σταθερότητα ὀφείλεται στὴν θεμελιώδη οὐσία ἀπὸ τὴν ὁποία προῆλθε ὁ κόσμος. Τρίτον, αὐτὴ ἡ πρωταρχικὴ οὐσία βασίζεται σὲ φυσικὰ αἷτια καὶ ὄχι σὲ ὑπερφυσικὰ ἢ μεταφυσικὰ. Τέταρτον, τὰ φυσικὰ αὐτὰ αἷτια διερευνῶνται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον μὲ τρόπο ὀρθολογιστικόν, χρησιμοποιώντας τὴν λογικὴ του.

Ἡ προσωκρατικὴ φιλοσοφία ἔπαιξε σημαντικὸ ρόλον στὴν μετέπειτα ἀνάπτυξη τῆς Ἀττικῆς φιλοσοφίας, τῆς λεγομένης κλασσικῆς μεταφυσικῆς (Σωκράτης, Πλάτων, Ἀριστοτέλης), διότι ἀπὸ αὐτὴν ἀρύονται οἱ ἀττικοὶ φιλόσοφοι στοιχεῖα γιὰ νὰ συγκροτήσουν τὸ φιλοσοφικὸ σύστημά τους γιὰ τὸν Θεόν, τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον.

Ἀκόμη, ἡ προσωκρατικὴ φιλοσοφία εἶναι σημαντικὴ, διότι, ἀντίθετα ἀπὸ τὴν ἀττικὴ ἢ μεταφυσικὴ φιλοσοφία, ἡ ὁποία ἐπηρέασε τὸν μετέπειτα σχολαστικισμό (11ος -13ος αἰῶνας μ.Χ.), αὐτὴ ἐπηρέασε καὶ ἐπηρεάζει τοὺς νεωτέρους χρόνους, μὲ τὸν ποικιλόμορφον Διαφωτισμό, τὸν Γερμανικὸ ἰδεαλισμό, τὸν Ὑπαρξισμό καὶ ἄλλες φιλοσοφικὰς θεωρίες πού ἐπικρατοῦν σήμερον στὸν Εὐρωπαϊκὸν χῶρον.

Ἐπομένως, ὡς ὀρθόδοξοι θεολόγοι γιὰ νὰ καταλάβουμε τὴν σύγχρονη εὐρωπαϊκὴ σκέψιν καὶ νὰ διαλεχθοῦμε μαζί της πρέπει νὰ γνωρίζουμε πέρα ἀπὸ τὴν σχολαστικὴν θεολογίαν, πού στηρίχθηκε στὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, καὶ τὴν προσωκρατικὴν φιλοσοφίαν, τουλάχιστον τίς βασικὰς τῆς ἀρχῆς.

2. Οἱ «ὀμάδες» ἢ «σχολές» τῶν προσωκρατικῶν φιλοσόφων

Δέν εἶναι εὐκόλον νὰ χωρίσῃ κανεὶς τοὺς προσωκρατικοὺς φιλοσόφους σὲ «σχολές», «ὀμάδες» καὶ «κατηγορίες», γιὰτὶ ὑπάρχουν ἀλληλεπιδράσεις μεταξὺ τους. Ὅμως, σὲ γενικὰς γραμμὰς μπορεῖ νὰ κατηγοριοποιηθοῦν, ἀνάλογα μὲ τὰ κεντρικὰ σημεῖα

τῆς διδασκαλίας τους. Μποροῦμε νά τούς χωρίσουμε σέ ἕξι «ὁμάδες».

Πρώτη «ὁμάδα» εἶναι οἱ Ἴωνες φιλόσοφοι, δηλαδή ὁ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος (624-546 π.Χ.), ὁ Ἀναξίμανδρος ὁ Μιλήσιος (611-545 π.Χ.) καί ὁ Ἀναξίμενης ὁ Μιλήσιος (585-525 π.Χ.). Ὁ δεύτερος ἦταν μαθητής τοῦ πρώτου καί ὁ τρίτος ἦταν μαθητής τοῦ δευτέρου. Οἱ φιλόσοφοι αὐτοί ἐρευνοῦν ποιό εἶναι τό στοιχεῖο πού ἀποτελεῖ τήν οὐσία τῶν ὄντων, ὁπότε ἡ βασική ἀρχή τοῦ Θαλῆ τοῦ Μιλήσιου εἶναι ὅτι «οὐδέν ἐξ οὐδενός», τίποτε δέν προέρχεται ἀπό τό μηδέν. Ἔτσι, ὁ Θαλῆς ὑποστήριζε ὅτι τό πρωταρχικό στοιχεῖο τῶν ὄντων εἶναι τό ὕδωρ, ἀφοῦ οἱ ὁργανισμοί δέν μποροῦν νά ζήσουν χωρίς νερό• ὁ Ἀναξίμανδρος ὑποστήριζε ὅτι ἡ πρώτη ἀρχή τῶν ὄντων εἶναι τό ἄπειρο μέ μιά ἀσαφῆ ἔννοια, προφανῶς ἔπειδὴ ἔβλεπε τόν οὐράνιο κόσμο μέ τὰ ἀστέρια• καί ὁ Ἀναξίμενης θεωροῦσε ὡς ἀρχή τῶν ὄντων τόν ἀέρα, ἀφοῦ οἱ ὁργανισμοί δέν μποροῦν νά ζήσουν χωρίς νά ἀναπνέουν.

Δεύτερη ὁμάδα προσωκρατικῶν φιλοσόφων εἶναι οἱ Πυθαγόρειοι φιλόσοφοι μέ κύριον ἐκφραστή τους, τόν Πυθαγόρα τόν Σάμιο (580-496 π.Χ.). Ὁ Πυθαγόρας γεννήθηκε στήν Σάμο, μαθήτευσε στόν Θαλῆ τόν Μιλήσιο, πῆγε στήν Αἴγυπτο, ἐκεῖ αἰχμαλωτίστηκε ἀπό τούς Πέρσες καί μεταφέρθηκε στήν Βαβυλώνα, καί ἀπό ἐκεῖ, διά τῆς Σάμου, πῆγε στίς ἀποικίες τῆς Κάτω Ἰταλίας, στόν Κρότωνα, ὅπου ἵδρυσε Σχολή. Ὁ Πυθαγόρας ἀσχολήθηκε μέ τὰ μαθηματικά, τήν γεωμετρία καί τήν μουσική, καί θεωροῦσε ὅτι ὅλα τὰ ὄντα ἔχουν κάποια σχέση μεταξύ τους, ἡ ὁποία καθορίζεται ἀπό τήν ἀριθμητική. Θεωροῦσε ὅτι ἡ ἀρχή τῶν ὄντων δέν ἦταν μιά συγκεκριμένη οὐσία, ἀλλά οἱ ἀριθμοί, οἱ ὁποῖοι σέ ἀντίθεση μέ ὅλα τὰ φθαρτά τῆς φύσης, δέν ὑπόκεινται σέ γένεση καί φθορά.

Τρίτη «ὁμάδα» ἢ «σχολή» εἶναι ἡ λεγομένη ὀντολογική, στήν ὁποία ἀνήκουν οἱ φιλόσοφοι πού ἀσχολοῦνται μέ τό ἀνώτατο Ὄν, καί τό γίγνεσθαι. Στήν ὁμάδα αὕτη ἀνήκουν οἱ Ἑλεάτες φιλόσοφοι, οἱ ὁποῖοι ἔδρασαν στήν Ἑλέα τῆς Κάτω Ἰταλίας, μέ πρωταγωνιστική μορφή τόν Παρμενίδη (520-440 π.Χ.), ὁ ὁποῖος ὑποστήριζε ὅτι τό ἀνώτατο «εἶναι» εἶναι σταθερό καί ἀμετάβλητο, δέν κινεῖται. Ὁ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος (544-484 π.Χ.) εἶναι συνομῖληκος τοῦ Παρμενίδη, ἀπέρριψε τὰ πρωταρχικά στοιχεῖα τοῦ κόσμου πού θεωροῦσαν οἱ Μιλήσιοι (ὕδωρ, ἄπειρο, ἀέρα) καί θεώρησε ὡς πρωταρχικό στοιχεῖο τό πῦρ. Ἐπίσης, θεωροῦσε ὅτι τό ἀνώτατο «εἶναι»-Ὄν δέν εἶναι σταθερό, ἀλλά κινεῖται, δηλαδή εἰσήγαγε τήν ἔννοια τοῦ «γίγνεσθαι», τήν διαρκῆ μεταβολή, ὅτι τὰ πάντα στήν φύση μεταβάλλονται, ὅλα ὑπόκεινται στήν διαρκῆ ροή τῆς γενέσεως καί τῆς φθορᾶς. Σέ αὐτήν τήν κατηγορία ὑπάγεται ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντίνος (495-435 π.Χ.), ὁ ὁποῖος συνδύασε τίς φιλοσοφίες τῶν Ἰόνων φιλοσόφων μέ τούς ἑλεατικούς φιλοσόφους, καί θεωροῦσε ὅτι εἶναι τέσσερα τὰ στοιχεῖα ἀπό τὰ ὁποῖα προέρχονται τὰ ὄντα στόν κόσμο, ἥτοι τό ὕδωρ (τοῦ Θαλῆ), τόν ἀέρα (τοῦ Ἀναξίμενη), τό πῦρ (τοῦ Ἡρακλείτου) καί (τήν) γῆ (τοῦ

Άλκμαίωνα). Επίσης, επινόησε τις υπερβατικές δυνάμεις, την Φιλία και το Νείκος που κάνουν κάθε φορά την ανάμειξη.

Τέταρτη «ομάδα» ή «σχολή» των προσωκρατικών φιλοσόφων ήταν οι λεγόμενοι ατομικοί φιλόσοφοι, της οποίας σημαντικός υπήρξε ο Λούκιππος ο Αύδηρίτης (ή Μιλήσιος) (494-420 π.Χ.) και ο Δημόκριτος (460-370 π.Χ.), ο οποίος ξεκινώντας από την διαλεκτική αντίθεση μεταξύ Παρμενίδη και Ήρακλείτου ως προς το «είναι» και το «γίγνεσθαι», διέκρινε την έννοια του ὄντος από την έννοια του μὴ ὄντος. Οι φιλόσοφοι αυτοί ταύτισαν το ὄν με τὰ ἄτομα και το μὴ ὄν με τόν κενό χώρο μεταξύ των ατόμων. Ὑποστήριζαν ὅτι τὰ ἄτομα βρίσκονται σέ διαρκή κίνηση, λόγω του κενού χώρου, αλλά δέν αἰτιολογοῦν την προέλευση της κίνησης. Μέ τους ατομικούς φιλοσόφους εισάγεται γιά πρώτη φορά ή έννοια του κενού χώρου, από φιλοσοφική έννοια, που απασχόλησε πολύ τους αρχαίους Έλληνες και τους δίχασε.

Πέμπτη «ομάδα» ή «σχολή» ήταν ή λεγομένη νοολογική ή τελολογική σχολή. Έδω σημαντικό ρόλο παίζει ο Άναξαγόρας ο Κλαζομένιος (500-425 μ.Χ.) που ὑποστήριζε ὅτι ή ὕλη δέν αποτελείται από τέσσερα ἀπλά στοιχεῖα, ὅπως δίδασκαν οι προηγούμενοι φιλόσοφοι, αλλά από ποικιλία σωματιδίων, αρχικών οὐσιῶν, που ἀποτελοῦν ἐνώσεις. Αὐτή ή θεωρία του Άναξαγόρα μάς θυμίζει τις ἀντιλήψεις των χημικών ἐπιστημόνων της νεότερης ἐποχῆς, οι ὁποῖοι κάνουν λόγο γιά χημικές ἐνώσεις. Συγχρόνως, ὑποστήριζε ὅτι ή αἰτία που συνθέτει τὰ στοιχεῖα σέ ἐνώσεις εἶναι ὁ Νοῦς που εἶναι ή κινητική ἀρχή. Κατά τόν Άναξαγόρα τόν Κλαζομένιο, ὁ Νοῦς εἶναι Θεῖος, εἶναι τό λεπτότατο και καθαρότατο από ὅλα τὰ ὄντα και διαφέρει από τὰ ὑλικά στοιχεῖα. Ὅλα τὰ ὄντα προέρχονται από τόν Νοῦ και καταλήγουν σέ αὐτόν.

Ἡ ἕκτη «ομάδα» ή «σχολή» των προσωκρατικών φιλοσόφων εἶναι οι λεγόμενοι σοφιστές, στους ὁποίους σημαντική θέση κατέχει ὁ Πρωταγόρας ὁ Ἀβδηρίτης (490/480 – 411/410 π. Χ.). Οι σοφιστές δέν ἦταν Ἀθηναῖοι, αλλά ἔδρασαν κυρίως στήν Ἀθήνα. Ἡ διδασκαλία τους ἦταν ἀθεϊστική και διακρίνονταν γιά τόν σχετικισμό και τόν ὑποκειμενισμό, και γι' αὐτό προκάλεσαν μεγάλη ἀναστάτωση στήν ἀθηναϊκή κοινωνία. Μαζί μέ την ἀθεία και τόν σχετικισμό χρησιμοποιοῦσαν και την ρητορική γιά νά ἀνατρέπουν κάθε ἀπόλυτη ἀλήθεια. Ὁ Πρωταγόρας ως ἀλήθεια προέβαλε τις δικές του ἀπόψεις, την δική του κοσμοθεωρία και χρησιμοποιοῦσε την διαλεκτική γιά νά καταβάλη, νά νικήση κάθε ἀντίπαλο συνομιλητή του. Χαρακτηριστικό εἶναι τό βιβλίο του μέ τίτλο: «Ἀλήθεια ή καταβάλλοντες». Βασική του ἀρχή εἶναι τό «πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπον εἶναι», που σημαίνει ὅτι ἀφοῦ ὁ κάθε ἄνθρωπος εἶναι μέτρο των πάντων, τελικά δέν ὑπάρχει κοινό μέτρο, ὁ καθένας ἔχει την δική του ἀλήθεια, και δέν ὑπάρχει

βάση συνεννόησης.

Έπομένως, η προσωκρατική περίοδος αρχίζει με τούς Ίωνες φιλοσόφους και τελειώνει με τούς σοφιστές, αν και μερικοί τονίζουν ότι τελειώνει με τον Δημόκριτο, όποτε και αρχίζει η λεγόμενη «άττική περίοδος», η κλασική μεταφυσική (Σωκράτης, Πλάτων, Άριστοτέλης). Όπως φαίνεται τον 4ο αιώνα π.Χ. η φιλοσοφία από τις Έλληνικές αποικίες (Ίωνία και Κάτω Ίταλία) έρχεται στην Άθήνα, πού αποτελεί τό φιλοσοφικό κέντρο της. Ο Σωκράτης διδάσκει στην Άθήνα την περίοδο πού έδρασαν και οι σοφιστές.

Τά όσα έγράφησαν είναι πολύ συνοπτικά και δέν καλύπτουν όλες τις άπόψεις των προσωκρατικών φιλοσόφων, αλλά δίνουν τό στίγμα τό όποίο τούς χαρακτηρίζει.

3. «ΟΙ θεμελιωτές τής δυτικής σκέψης»

Στήν είσαγωγή τόνισα ότι όλοι οι νεώτεροι φιλόσοφοι στην Εύρώπη, αλλά και οι Έπιστήμονες στηρίχθηκαν κυρίως στους προσωκρατικούς φιλοσόφους, οι όποιοι διακρίνονταν βασικά για την άθεία, τό όν, τό γίγνεσθαι, την αίτία των όντων, τά άτομα και την σοφιστεία (θυμίζουν τον διαφωτισμό). Τό βιβλίο του Κωνσταντίνου Βαμβακά, με τίτλο «οι θεμελιωτές τής δυτικής σκέψης» και ύπότιτλο «ένας διαχρονικός παραλληλισμός μεταξύ προσωκρατικού στοχασμοϋ, φιλοσοφίας και φυσικής έπιστήμης», είναι σημαντικό.

Τό βιβλίο με την βιβλιογραφία και τό εύρετήριο θεμάτων και έννοιών άνέρχεται πάνω από 600 σελίδες μεγάλου μεγέθους. Διακρίνεται από τον Πρόλογο, την Είσαγωγή, πού αναλύει την συγκυρία της περιόδου εκείνης και κάνει μιά είσαγωγή στους προσωκρατικούς φιλοσόφους. Έπειτα αναλύει διεξοδικά και έπιστημονικά τις φιλοσοφίες, την προσωκρατική φιλοσοφία, ήτοι του Θαλή, του Άναξίμανδρου, του Άναξίμενη, του Πυθαγόρα, του Ξενοφάνη, του Ήρακλείτου, του Παρμενίδη, του Έμπεδοκλή, του Άναξαγόρα, του Δημοκρίτου και καταλήγει με τον Επίλογο και τό Παράρτημα με τίτλο «Σύντομη ιστορική αναδρομή στις καταβολές του Έλληνικού Έθνους».

Ἐδῶ θά τονισθοῦν κυρίως τό πῶς ἡ προσωκρατική φιλοσοφία ἐπέδρασε στήν νεώτερη φιλοσοφία τήν Εὐρωπαϊκή ἀπό τόν Διαφωτισμό καί στήν συνέχεια, πού ἦλθε σέ ἀντίθεση μέ τήν Σχολαστική καί Νεοσχολαστική μεταφυσική φιλοσοφία, καί ὑποστήριξε τόν ὀρθολογισμό, τήν ἀθεία, τόν συγκρητισμό καί τήν ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης. Θά ἀποσπάσω μερικές ἀπόψεις τοῦ Κωνσταντίνου Βαμβακᾶ ὡς πρός τήν ἐπίδραση τῶν προσωκρατικῶν φιλοσόφων στήν σύγχρονη Εὐρωπαϊκή σκέψη. Στόν πρόλογο τοῦ βιβλίου γράφεται ὅτι «δύο εἶναι οἱ στόχοι τοῦ βιβλίου»:

Ὁ πρῶτος στόχος «νά καταστήσει κοινωνό τῆς θεμελίωσης καί ἀνέλιξης τοῦ εὐρωπαϊκοῦ στοχασμοῦ τόν σύγχρονο σκεπτόμενο ἄνθρωπο». «Οἱ πιά πολλοί θεωροῦν ὅτι ἡ φιλοσοφία καί ἡ ἐπιστήμη ἀρχίζουν ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Πλάτωνα καί τοῦ Ἀριστοτέλους• καί ἀγνοοῦν ὅτι ἀκριβῶς ἐπάνω στόν προσωκρατικό διαφωτισμό οἰκοδομεῖται τό ἀνεπανάληπτο ἔργο τῶν κορυφαίων αὐτῶν διαφωτιστῶν τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος. “Τί θά ἦταν ὁ Πλάτων – καθώς καί ὁ Σωκράτης”, διερωτᾶται ὁ Heidegger, “χωρίς τόν Παρμενίδα;”» .

Ὁ δεύτερος στόχος εἶναι «νά φωτίσει ἐντονότερα καί τήν ἐπιστημονική διάσταση τοῦ ἔργου τῶν προσωκρατικῶν». «Τό πνεῦμα τῶν προσωκρατικῶν εἶναι κατ’ ἐξοχήν ὀλιστικό. Τόσο ἡ φιλοσοφία (μεταφυσική, ἠθική, ψυχολογία, κοινωνιολογία) ὅσο καί ἡ ἐπιστήμη (φυσική, χημεία, κοσμολογία, βιολογία) εἶναι δύο τομεῖς πού παραμένουν ἀκόμη ἀδιάρρηκτα συνδεδεμένοι μεταξύ τους καί συγκροτοῦν ἐνιαῖο σύνολο» .

Στόν ἐπίλογο τοῦ βιβλίου, ἀπαντώντας στό ἐρώτημα «Ποιά εἶναι ἡ θέση τοῦ προσωκρατικοῦ λογισμοῦ σήμερα», γράφει ὅτι «κατ’ ἀρχήν ὀλόκληρη ἡ ἐπιστήμη ἐδράζεται ἐπάνω στήν παράδοση τῆς ὀρθολογικῆς, κριτικῆς -καί ὄχι δογματικῆς- θεώρησης καί διερεύνησης», «μιᾶς παράδοσης πού πρῶτοι οἱ προσωκρατικοί θεμελίωσαν». «Χωρίς αὐτήν δέν θά ὑπῆρχε ἐπιστήμη». Παραθέτει τήν γνώμη τοῦ Κ. Ροπερ: «Δέν μπορεῖ νά ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἐλληνική παράδοση τῆς φιλοσοφικῆς, κριτικῆς σκέψης προῆλθε κυρίως ἀπό τήν Ἴωνία» .

Προσθέτει ὅτι «πέρα ἀπό αὐτήν τήν γενική διαπίστωση, σειρά ἀπό θεμελιώδεις προσωκρατικές ἀρχές καί ἔννοιες κυριαρχοῦν σήμερα στίς θετικές ἐπιστήμες». Ἀναφέρει τίς ἀκόλουθες ἀρχές: «Οἰκουμενική νομοτέλεια, ἐνότητα πίσω ἀπό τή φαινομενική πολλαπλότητα πού διέπεται ἀπό ἀρχές, ἀλληλοσυσχετισμός καί διασύνδεση ὅλων τῶν ὄντων, ὁ ἄνθρωπος – παρατηρητής ἀναπόσπαστο μέρος τῆς φύσης, συνένωση ἀντίθετων ἐννοιῶν, μετατόπιση τοῦ κύριου βάρους ἀπό τήν ὕλη στίς διεργασίες (Ἡράκλειτος), ἐγγενῆς δυναμική ἰσορροπία (Ἡράκλειτος), μαθηματικά-ποίηση τῆς φύσης (Πυθαγόρας), ἀναγωγή ποιότητας σέ ποσότητα, συμμετρία-ἀναλογία, ὁμοιογένεια-ἰσορροπία, ρυθμός-μέτρον, κόσμος-τάξη,

έλεγκτική διαδικασία, πίσω από τήν φαινομενικότητα κρύπτεται ή έσχατη πραγματικότητα» .

Έπίσης, γράφεται ότι «για πρώτη φορά από τήν εποχή τών προσωκρατικών επιχειρείται στόν δυτικό κόσμο μιά “συμφιλίωση” καί έπανενοποίηση τών φυσικών έπιστημών, τής φιλοσοφίας, τής θρησκείας, τής ήθικης, τής τέχνης, όπως τήν περιγράφει καί ό γνωστός έρευνητής τής εξέλικτικης βιολογίας καί ίδρυτής τής κοινωνιοβιολογίας Ε. Ο. Wilson στό βιβλίο του Consilience: The Unity of Knowledge» . Βέβαια δέν είναι δυνατή ή «έπιστροφή» στους προσωκρατικούς, αλλά «έκείνο όμως πού είναι έφικτό είναι, άφομοιώνοντας τή σκέψη τους νά επιχειρήσουμε μιά νέα υπέρβαση τών σημερινών συνθηκών» .

Τό συμπέρασμα είναι ότι οί νεωτερικοί καί μετανεωτερικοί χρόνοι, μέ τήν έλευθερία, τήν λογική, τήν ανάπτυξη τών έπιστημών, άπέρριψαν τό κοσμοείδωλο τής μεταφυσικής του σχολαστικισμού, όπως τόνιζε επανειλημμένως ό π. Ιωάννης Ρωμανίδης, καί επανέφεραν τίς άπόψεις τών προσωκρατικών φιλοσόφων, πού έβλεπαν τήν φύση μέσα από τήν ύλη καί τήν λογική επεξεργασία, αλλά καί θεωρούσαν ότι τό Όν είναι άπρόσωπο καί άφηρημένο. Έτσι, διακρίνονται σαφώς τά όρια μεταξύ όρθοδόξου θεολογίας καί σύγχρονης έπιστήμης, πού είναι σημαντικά. Αλλά συγχρόνως αύξάνεται μεταξύ τών φιλοσόφων καί τών έπιστημόνων ή άθεία, ό άγνωστικισμός καί ό δεισμός.

Ένδεικτική Βιβλιογραφία

«Τό φιλοσοφικό Λεξικό του Cambridge», έπιμελητής Robert Audi, Κέδρος 2011.

Θεοδόσης Πελεγρίνης: «Λεξικό τής Φιλοσοφίας», Έλληνικά Γράμματα 2009.

Γρηγ. Φιλ. Κωσταρά, *Φιλοσοφική Προπαιδεία*, Αθήνα 1993.

Κωνσταντίνου Νιάρχου, *Αρχαία Έλληνική φιλοσοφία μετά τών θεμελιωδών αύτης έννοιών*, τόμος Α΄ Αθήναι 2008.

Κωνσταντίνος Ι. Βαμβακάς, *Οί θεμελιωτές τής δυτικής σκέψης*, Πανεπιστημιακές έκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2001.

Γιάννη Παπαναστασίου, *Η σοφία τών αρχαίων Έλλήνων φιλοσόφων*, Σαίτης καί άλλα επί μέρους βιβλία.